

an object of education, but also as a subject of self-development, self-regulation and aims to increase its subjective positions, social-pedagogical and psychotherapeutic work.

The proper knowledge of objective conditions favors the development of designed and purposeful strategy of pedagogisation of parents as the most important and complex element of interaction between family and school.

Key words: *family, school, humane parent-child relationships, the types of interactions.*

УДК 37.032 (045)

А. І. Сікалюк

НПУ імені М. П. Драгоманова

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСТЬ» У ТЕОРЕТИЧНИХ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті проаналізовано та обґрунтовано зміст поняття «цінність». Розглянуто теорії цінностей та концепцію морального позитивізму. Визначено відмінності між концепціями цінностей у філософії. Розглянуто проблему формування й вибору цінностей у педагогіці. Сформульовано авторське визначення дефініції «цінність» як реального поняття про об'єкт, відображений, усвідомлений і оцінений суб'єктом у процесі оволодіння моральними знаннями та практичним досвідом у сфері моральної свідомості суспільства. Визначено змінність і постійність як якості цінностей.

Ключові слова: *цінність, концепція морального позитивізму, концепції цінностей, особистість, ціннісний підхід, суб'єкт, об'єкт, ціннісні установки, матеріальні цінності.*

Постановка проблеми. В період становлення України як гуманістично-спрямованої держави досить актуальною постає проблема формування основних людських цінностей, особливо у студентської молоді.

У наш час молоде покоління стоїть перед дилемою вибору ціннісних орієнтирів на тлі соціально-економічної нестабільності, падіння життєвого рівня населення, що, безперечно, обумовлює суперечливість позицій студентської молоді як стосовно їхніх цінностей, так і їхньої поведінки. Постає питання: «А що означає саме поняття «цінність»?»

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивчення цінностей студентів здійснювали низка науковців: загальнолюдський зміст моральності в його психолого-педагогічному аспекті розкривається у працях І. Беґа, В. Газман, В. Білоусова, Г. Ващенко, Н. Дем'яненко, В. Тюріна, А. Донцова, В. Сухомлинського, П. Підкасистого, І. Харламова та ін.; у педагогічних концепціях західних авторів – А. Маслоу, Л. Кольберґа, Р. Штайнера та ін.

Мета статті – зробити аналіз та обґрунтувати сутність поняття «цінність», розглянути теорії цінностей та концепцію морального позитивізму у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Як філософія розглядає буття людини й розвиток її смислу життя, так і її окремий аспект – етика, у першу чергу, допомагають визначити цілі освіти, виокремлюючи й досліджуючи ті цінності, до яких у процесі освіти має бути долучена кожна людина.

Соціально-історичні, соціально-економічні, політичні, психологічні явища надають різного смислового звучання поняттю «цінність» залежно від реальних умов життєдіяльності конкретного суспільства, етапів розвитку держави, ціннісних установок суспільної громади.

Так, зміст поняття «цінність» розкривається в академічному словнику як «специфічне соціальне визначення об'єктів навколишнього світу, яке характеризує їх позитивне чи негативне значення для людини і суспільства» [1, 534].

Відомо, що навчально-виховний процес ніколи не може стати результативним, якщо в особистості не буде сформованого ціннісного підходу до конкретних явищ дійсності. Адже той чи інший об'єкт духовної чи матеріальної сфери людського життя повинен стати метою досягнення дії, але, щоб нею бути, об'єкт має сприйматися як цінність, якою необхідно володіти. Розкриття змісту цього поняття свідчить, що більшість вітчизняних і зарубіжних науковців (А. Гусейнов, І. Кон, С. Піча, В. Ядов та ін.) використовують поняття «цінності» саме в такому ж значенні, розкриваючи при цьому їх як соціальну категорію, яка є виміром суспільних і природних явищ і предметів.

Характерною ознакою поняття «цінність» є те, що його зміст розкривається через характеристики, притаманні формам суспільної свідомості: корисність, необхідність, значущість, нормативність, доцільність, причому, поява цінностей пов'язана з предметами, явищами і якостями, що можуть задовольняти будь-які потреби людини, суспільства.

У вузькому розумінні, як стверджує П. Гуревич, – це поняття розглядається як особистісно-забарвлене ставлення до світу і з'являється воно не лише на основі знання та інформації, а й на основі життєвого досвіду [5, 38].

Твердження про те, що цінність може бути як явищем зовнішнього світу, так і фактом мислення (ідея, образ, наукова концепція), відстоює російський учений В. Тугарінов. Він виокремлює «цінності життя» й «цінності культури», тобто цінності матеріальні й цінності ідеальні. Причому матеріальні цінності ототожнюються з явищами об'єктно-предметного світу [9, 76].

Виходячи із даного твердження, яке доводить неможливість функціонування цінності без акту відображення у процесі оцінювання,

В. Алексєєв дає визначення цінності як об'єкта, який відображений, усвідомлений і оцінений суб'єктом у світлі його ідеалів, інтересів і потреб [2]. Цінності життя об'єктивуються в судженнях і поведінці, цінності культури – матеріально втілюються, закріплюються і зберігаються тривалий час, передаються із покоління в покоління.

Поняття «цінності» залишається в центрі уваги аксіології, яка як теорія формувалася в зарубіжній науковій літературі в кінці XIX і на початку XX століття. Зокрема, воно як особливе поняття з'явилося у працях німецького філософа Г. Лотце, який розмежовував «істину» і «цінність». Хоча не можна не зазначити, що ця проблема обговорювалася у філософії і раніше як проблема визначення блага (добра) і його істинності (Сократ, Платон, Аристотель та ін.). Однак, на думку Г. Лотца цінності виступають окремою категорією і відображають окреме автономне «царство» [12].

Теорія цінностей розроблялася неокантіанцями В. Віндельбандом, Г. Ріккертом, а пізніше й американськими вченими Р. Перрі, С. Пеппером. До речі, майже всі сучасні зарубіжні концепції цінностей базуються на основі формальної та матеріальної теорій, розроблених представниками цих шкіл, тому вони варті того, щоб їх розглянути більш детально.

Так, наприклад, баденська школа не розмежовує зміст «природи і добра», який може бути розтлумачено за допомогою законів природознавства та «культури», що історично склалася, і який може бути зрозумілим лише завдяки порівняльно-історичному аналізу цінностей, які його створили, про що доводить В. Бриггер [11]. Обидві сфери зустрічаються в оціночних актах людини, які включають цінності у світ дійсності, створюючи таким чином культурні й етичні блага.

Інша «феномологічна школа» розглядає, передусім, проблему пізнання цінностей, яка вирішується в матеріальній етиці, що була створена на противагу феноменальній етиці І. Канта німецьким філософом-персоналістом, засновником аксіології М. Шеллером: цінності не змінюються зі зміною їх носіїв. Вони виступають фундаментом прагнень і цілей людини [10].

Досить відома на Заході концепція морального позитивізму доводить, що основою існування цінностей є культурний розвиток окремих народів, біологічна революція моралі. Будь-яка поведінка людини (як і будь-якої живої істоти) спрямована на її збереження як виду, тому моральність можна розглядати як форму розвитку всесвітнього еволюційного процесу, який охоплює всю живу природу, про що стверджує основоположник еволюційної теорії Г. Спенсер [8]. Людина на основі цієї теорії розвивається «від зла до

добра», моральні почуття й поняття у процесі еволюції вдосконалюються, пристосовуючись до умов життя.

Новий, релятивістський підхід до теорії цінностей, що передбачає їх відносне існування (для певної особистості, раси чи історичної епохи), демонструє концепція прагматика Д. Дьюї [6], у якій називається цінністю «правильний тип дії» у проблемній ситуації, яка базується на розумному виборі та яка веде до найбільш вдалого розв'язання проблеми. Поза перерахованими умовами ніяких цінностей не існує.

У свою чергу, неокантісти і феноменологісти, захищаючи об'єктивний характер цінностей, не можуть перебороти ідею розмежування світу й буття, допускаючи, що буття може бути пізнаним за допомогою розуму, а для оволодіння світом цінностей (чи його втіленням у реальність) необхідний особливий акт: акт відчуття (за М. Шеллером [10]), акт творіння (згідно з Н. Гартманом) [12]. Такі «протистояння» теорій цінностей намагається «усунути» у своїй ціннісній теорії культури Г. Ріккерт, який розмежовує «благо» (об'єкт культури, цінну частину дійсності), власне «цінність» і «оцінку» (психологічний акт особистості) [7]. Таким чином, об'єднуючись з об'єктом, цінність перетворює його на «благо», а будучи пов'язаним з актом суб'єкта, стає «оцінкою».

Слід зазначити, що ціннісні теорії культури стають основою для розробки, передусім, альтернативних психолого-педагогічних концепцій, хоча окремі її положення, наприклад, про духовне й соціальне становлення особистості в контексті культури, про діалог культур використовуються й у традиційній педагогіці, в тому числі й у різних країнах.

Як свідчать позиції вчених, сутність відмінностей між концепціями цінностей у філософії полягає в тому, як розуміється джерело цінностей і у визначенні історичного як вічного чи історичного характеру цінностей: їх здатності зароджуватися, розвиватися й умирати в межах традиційної культури, одного типу суспільства. До того ж поняття «цінність» може розглядатись як у широкому, так і в більш вузькому розумінні.

Якщо ж вести мову про педагогіку, зокрема педагогіку виховання, то її, передусім, цікавить проблема формування й вибору цінностей. При цьому прибічники теорії «етичної інформованості» виступають за формування цінностей у процесі вільного вибору під впливом «словесної аргументації»; на прикладному рівні пропонують формувати ціннісне ставлення до дійсності прихильники морального тренінгу, теоретико-прикладний рівень розглядається також і прибічниками теорії культури.

Усе висловлене вище дозволяє нам вирішити надзвичайно важливе питання: дати визначення поняття «цінність» з урахуванням того, що це

поняття має «похідний характер», який проявляється у відображенні (оцінці) реального об'єкта та його суспільного характеру.

Отже, у більш вузькому значенні ми можемо розглядати дефініцію «цінність» як реальне поняття про об'єкт, відображений, усвідомлений і оцінений суб'єктом у процесі оволодіння моральними знаннями і практичним досвідом у сфері моральної свідомості суспільства.

Як засвідчує теорія і практика, суб'єктом оцінки може бути окремий індивід, група, громада, суспільство в цілому, тому можна говорити про цінності особистості, групи, спільноти.

Отже, можна зробити висновок про те, що цінності мають такі якості, як змінність і постійність. Вони піддаються змінам на рівні певних моральних систем, отже, повинен існувати ще один рівень, де цінності (чи низка цінностей) залишалися б незмінними. Оперуючи категоріями «одиничне – особливе – загальне», можна виявити рівень загальнолюдської моральності, який утворюється основними цінностями.

Власне розуміння змісту загальнолюдських цінностей пропонує сучасний український учений І. Бех, який вважає, що систему цінностей людини слід розуміти «як складний регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації і зміст особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках» [3]. При цьому береться до уваги те, що в особистісних функціях регуляції поведінки їх можна трактувати і як один із притаманних особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого «виміру» допустимих за конкретних обставин зразків соціальної дії.

Як показує практика, найчастіше до загальнолюдських цінностей, що становлять фонд абсолютів, прийнято відносити так звані «тріади»: комплекс соціально-етичних якостей, що дають уявлення про особистість досконалої людини (виховний ідеал). У народній педагогіці це, передусім, розум, доброта, працелюбність, в античних філософів – це істина, добро, краса; у християнства – віра, надія, любов. Епоха відродження з притаманною їй вірою в людину як центр усесвіту визнає вищою основою буття – цінність особистості.

Загальнолюдська цінність на абстрактному рівні визначається як ідеал: абсолютна основа обов'язку, критерій розмежування добра та зла, який вбирає вищі моральні вимоги, реалізація яких могла б зробити особистість досконалою. Традиційно зміст поняття «цінність» розкривається через характеристики, властиві формам суспільної свідомості: корисність,

необхідність, значущість, нормативність, доцільність. Поява цінностей пов'язана, з одного боку, з предметами, явищами та якістьми, які можуть задовольняти будь-які потреби людини, суспільства, а з іншого – з оцінкою предмета, явища людиною чи суспільством.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо дійти висновку, що загальнолюдські цінності – це реальні поняття, які є сукупністю абсолютів, що забезпечують єдність людства, усвідомлених і оцінених об'єктом у співвідношенні з ідеалом і особистісним досвідом у сфері етичної свідомості.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в обґрунтуванні та розкритті складових поняття «соціально-етичні цінності» особистості як складного інтегративного утворення, що базується на засвоєнні знань, формуванні спеціальних умінь і навичок у процесі професійної діяльності майбутнього фахівця економічного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний «Словник української мови» : В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970–1980. – С. 534.
2. Алексеев В. Г. Ціннісні орієнтації особистості і проблема їх формування / В. Г. Алексеев. – М., 1979. – 278 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
4. Гартман Н. Строение реального мира / Н. Гартман. – М. : Мысль, 1940. – 245 с.
5. Гуревич П. С. Социальная міфологія / П. С. Гуревич. – М. : Мысль, 1983. – С. 38.
6. Дьюи Д. Реконструкция в философии / Д. Дьюи ; пер. с англ. М. Занадворов, М. Шиков. – М. : Логос, 2001. – 342 с.
7. Ріккерт Г. Ценности жизни и культурные ценности / Г. Ріккерт // ЭОН. Альманах старой и новой культуры. – Вып. 1. – М., 1994.
8. Спенсер Г. Философия и религия. Природа и реальность религии / Г. Спенсер. – М., 1978. – 325 с.
9. Тугарінов В. П. О ценностях жизни и культуры / В. П. Тугарінов. – Л. : ЛГУ, 1960. – С. 76.
10. Шеллер М. Формы знания и образование / М. Шеллер // Человек. – Вып. 4. – М., 1992.
11. Brieger V. De formulae Ratisbonensis concordiae origine etc / V. Brieger. – Galle, 1870.
12. Hartman E. Lotzes Philosophie / E. Hartman. – Lpz., 1888.

РЕЗЮМЕ

Сикалюк А. И. Анализ сути понятия «ценность» в теоретических научных источниках.

В статье проанализировано и обосновано значение понятия «ценность». Рассмотрены теории ценностей и концепция морального позитивизма. Определены отличия между концепциями ценностей в философии. Рассмотрена проблема формирования и выбора ценностей в педагогике. Сформулировано авторское определение дефиниции «ценность» как реального понятия про объект, который

отображен, осознан и оценен субъектом в процессе овладения моральными знаниями и практическим опытом в сфере морального сознания общества. Определены изменчивость и постоянство как свойства ценностей.

Ключевые слова: *ценность, концепция морального позитивизма, концепции ценностей, личность, ценностный подход, субъект, объект, ценностные установки, материальные ценности.*

SUMMARY

Sikaliuk A. Analysis of the essence of the concept «value» in the theoretical scientific sources.

In our time the young generation faces the dilemma of selecting values and orientations in the background of socio-economic instability, a fall in the living standards of the population that naturally causes the contradictory positions of the student youth in relation to their values and their behaviour. So, the author pays attention to the analysis of such definition as «value» in different scientific sources.

As the philosophy considers the existence of man and the development of the sense of life and its separate aspect – ethics, first of all, help to define the aims of education, extracting and exploring the values to which in the process of education should be combined with each person.

Socio-historical, socio-economic, political, psychological phenomenon have different semantic sounding of the concept of «value», depending on the actual conditions of life of the particular society, the stages of development of the state, public attitudes of the community.

It is known that the educational process can never be successful if it will not generate in the person value approach to specific phenomena of reality. Because one or another object of the spiritual or the material spheres of human life should be the goal of achieving actions but to it the object must be perceived as the value which is necessary to be mastered.

More often to the universal values constituting the Fund Absolutes, adopted include the so-called «triads»: a set of socio-ethical qualities, giving an idea of the personality of a perfect man (educational ideal). In folk pedagogy it is mind, kindness, diligence, in ancient philosophers this is truth, goodness, beauty; in Christianity – faith, hope, love. Renaissance with its inherent belief in man, as the centre of the universe, recognizes the higher ground of being – value of personality.

The meaning of definition «value» has been analyzed and grounded in the article. The theories of values and conception of moral positivism have been examined. The differences between conceptions of values in philosophy have been defined. The problem of forming and choice of values in pedagogics has been considered. The definition of the concept of «value» as a real notion about the object reflected, realized and appreciated by the subject in the process of mastering the moral knowledge and practical experience in the moral consciousness of the society has been formulated. Variability and continuity have been determined as quality values.

Key words: *value, conception of moral positivism, conceptions of values, personality, valuable approach, subject, object, valuable installations, material values.*